

Doktorand

Håkan Johansson

Högskolan Kristianstad

I artikeln presenteras sju vetenskapliga studier som ställt frågor kring hur yrkesspråk används i yrkesutbildning och hur det relaterar till ett mer allmänt skolspråk. Studierna antyder att yrkeslärare i olika grad omformar yrkesspråket för att det ska vara ett funktionellt verktyg i yrkesutbildningen, och att de gör detta genom att antingen luta sig utåt mot yrket eller inåt mot skolan. Artikeln är tänkt att vara ett tankeredskap för yrkeslärares kollegiala reflektion.

Yrkesspråk möter skolspråk - uppstår kärlek?

Hur gör du yrkeslärare, när du ska lära dina elever att använda sitt blivande yrkesspråk? Förbereder du dem med undervisning, eller tänker du att det ordnar sig när de kommer ut i praktiken? Om du förbereder dem, hur gör du då? Får eleverna använda språket på precis samma sätt som i yrkeslivet? Är det möjligt, eller ens det bästa, att göra? Skola och yrke utgör i grund och botten två olika verksamheter. I den här artikeln vill jag presentera resultat från sju vetenskapliga studier som ställt några av de här frågorna, så att du får möjlighet att reflektera över hur du arbetar med yrkesspråket i din undervisning.

Yrkesspråket - ett redskap för yrkesläraren

Yrkesspråket är ett mycket viktigt redskap i yrkeslärarens verktygslåda. Det bär på kunnandet i yrkeslärarens tidigare yrke, och kan även användas till att förmedla det till andra. Dessutom ger yrkesspråket användaren status och identitet i ett yrke. Yrkesspråket skapar möjligheter att kunna samordna sina aktiviteter med andra yrkesutövare, och att kommunicera sitt arbete till exempelvis kunder. Utöver att behärska yrkesord som kapsåg, sutur eller ballongvisp, handlar ett funktionellt yrkesspråk även om att kunna lösa arbetsuppgifter genom att tala, skriva eller läsa med yrkesspråket.

Yrkesspråk och skolspråk

Yrkesspråket är emellertid inte det enda språk som används i skolförlagd yrkesutbildning. Här möter eleverna även ett mer allmänt skolspråk med ord som kunskapskrav, nationella prov och muntlig presentation. Det är ett språk som yrkeslärare oftast använder för andra syften än yrkesspråket, som att bedöma kunskap, kommunicera med vårdnadshavare eller delta i skolgemensam fortbildning. Skolspråket är oftast välkänt av elever och kollegor, och blir därför ett effektivt redskap både för att undervisa och för att samarbeta över ämnesgränserna. Det går därför att hävda att yrkeslärare måste vara flerspråkiga, det vill säga att de måste kunna kommunicera på olika vis beroende på sammanhang.

En tänkbar konsekvens av yrkeslärares flerspråkighet är att det yrkesspråk som elever möter i yrkesutbildning är uppblandat med influenser från skolspråket. Detta är något som jag undersöker i min kommande doktorsavhandling.

Yrkeslärare omformar yrkesspråket

I en studie från Nya Zeeland (Parkinson m.fl., 2017) studerade ett forskarlag hur byggelevers yrkesspråk utvecklades under utbildningen genom att analysera deras byggdagböcker. Att skriva byggdagbok är en vanlig skoluppgift vars poäng är att simulera yrkesskrivande och samtidigt skapa ett underlag för bedömning. Studien visade en tydlig utveckling mot att eleverna skrev kortare och mer opersonligt ju längre in i utbildningen de kommit. Det var en utveckling som yrkeslärare såg som en naturlig effekt av att de började orientera sig utåt mot arbetslivet, en utveckling yrkeslärarna inte direkt försökte påskynda. Detta då den var ett hinder för deras bedömning, vilket är en funktion som byggdagboken inte har i arbetslivet. En viktig poäng i studien var nämligen att yrkeslärarna omformade byggdagboken och använde den för andra syften än det traditionella, att dokumentera byggprocessen.

Detta omformande av yrkesspråk syntes även i en svensk studie (Paul, 2017) som följde lärlingar på Vård- och omsorgsprogrammet. Här menade forskaren att dokumentation, som är en viktig del av vård- och omsorgsyret, ofta "skolifierades" och ramades in av bedömningens villkor snarare än yrkeskunnandets. Ett annat resultat var att eleverna ofta fick skriva yrkestexter i Word-dokument i skolmiljö, istället för få träna på att skriva i de digitala plattformar som används i yrket. Ett sådant dubbelt omformande av skrivandets omgivning och medium borde, enligt studien, få konsekvenser för vilken typ av yrkeskunnande som eleverna fick möjlighet att utveckla.

I en svensk studie (Asplund m.fl., 2021) studerade ett forskarlag en skolgemensam lässtund i en byggklass. Vissa elever gjorde motstånd och yrkesläraren hamnade i ett dilemma mellan att vara lojal mot det gemensamt fattade beslutet på skolan eller mot elevernas lärande här och nu. Läraren löste dilemman genom att erbjuda eleverna yrkesrelaterad läsning som ett alternativ till de romaner de förväntats läsa, och på så vis omforma lässtunden. Det som här skiljer från de tidigare exemplen är att yrkeslärare omformar en klassisk skoluppgift till något som är mer i samklang med elevernas kommande yrken, istället för tvärtom. Detta skulle kunna beskrivas som att yrkesläraren medvetet väljer att luta sin undervisning utåt mot yrket och yrkesspråket, snarare än inåt mot skolan och skolspråket.

Yrkesspråk i skolan kan luta utåt mot yrket eller inåt mot skolan

En norsk studie (Hellne-Halvorsen, 2019) menade att skrivande i yrkesutbildningen användes för att eleverna skulle lära sig skolämnen, och därmed var inåtlutat mot skolans språkanvändning. Studien undersökte även vad elever skrev under sin utbildning på arbetsplatsen, och konstaterade här att detta skrivande lutade inåt mot skolan. Detta då syftet framför allt var bedömning, och att yrkesläraren, snarare än kollegor eller kunder, var den huvudsakliga mottagaren.

En amerikansk studie (Darvin, 2006) följde hur blivande kockar och hästskötare fick möta texter från yrkeslivet, och beskrev en undervisning som i hög utsträckning handlade om att lära sig *hur* texterna ska användas som redskap i yrket. Yrkeslärarna använde texter i lika hög utsträckning som andra ämneslärare, men de ansåg att de lärde eleverna branschknep och att uppgifterna inte handlade om att läsa och skriva. Att läsa och skriva förknippade lärarna med grammatik, prov och rättstavning. Denna tydliga uppdelning mellan skola och yrket gör att undervisningen i dessa klassrum kan beskrivas som utåtlutat. Liknande resultat går att finna i en svensk studie (Lindberg, 2003) som bland annat undersökte hur yrkeslärare på olika program använde yrkesspråket i sin undervisning. Yrkeslärarna använde "riktiga" texter från arbetslivet i mycket högre utsträckning än exempelvis lärobokstexter, och de användes som redskap på ett sätt som lutade utåt.

En svensk studie (Westman, 2009) jämförde vård- och byggelevers skrivande i samtliga skolämnen. Resultaten visade att samtliga elever över lag skrev ganska lite, vilket fick skrivandet att luta utåt mot det begränsade skrivande som byggeleverna kunde tänkas möta i arbetslivet. Vårdeleverna mötte ett mer komplext inåtlutat skrivande, där även uppgifter i vårdämnena hade formen av skoluppgifter snarare än arbetsuppgifter i yrket.

Implikationer för yrkeslärares praktik

Två slutsatser går att dra av den här korta genomgången av tidigare forskning. För det första att yrkeslärare tycks omforma yrkesspråket för att det ska kunna användas som ett funktionellt verktyg i skolmiljön, och för det andra att inriktning på detta omformande tycks bero på yrkeslärares val att luta sin undervisning utåt mot yrket och yrkesspråket eller inåt mot skolan och skolspråket.

Studierna visar att yrkeslärare kan göra vitt skilda didaktiska val i relation till yrkesspråket, vilket kan framstå som märkligt. Det kan, tror jag, bero på att yrkeslärares praktik ofta vilar på en svag vetenskaplig grund, med få studier sett till yrkesutbildningens storlek. En uppenbar konsekvens är att den forskning som yrkeslärarstudenter möter ofta har gjorts i andra ämnen eller till och med i andra skolformer. Detta kan vara ett hinder för en systematisk praktik som vilar på beprövad erfarenhet och vetenskaplig grund.

Så, hur gör du yrkeslärare, när du ska lära dina elever att använda sitt blivande yrkesspråk? Slår det gnistor i mötet mellan skolspråk och yrkesspråk och sker det jämlikt? Slitstarka relationer bygger, enligt min erfarenhet, ofta på ömsesidig respekt för varandras olikheter. Jag hoppas att den här texten har kunnat bidra med tankeredskap för dig och dina kollegor i er gemensamma reflektion.

Referenser

1. Asplund, S.-B., Kontio, J., & Olin-Scheller, C. (2021). Texten bakom texten : Böcker, mobiltelefoner och manliga läsare på Bygg-och anläggningsprogrammet. I J. Kontio & S. Lundmark (Red.), *Yrkesdidaktiska dilemman* (s. 205-230). Natur & Kultur.
2. Darwin, J. (2006). "On Reading Recipes and Racing Forms"—The Literacy Practices and Perceptions of Vocational Educators. *Journal of Adolescent & Adult Literacy - J ADOLESC ADULT LITERACY*, 50, 10-18. <https://doi.org/10.1598/JAAL.50.1.2>
3. Hellne-Halvorsen, E. B. (2019). To kontekster - to skrivepraksiser? Skrivning i skole og bedrift i fag- og yrkesopplæringen: [Two contexts - two writing practices? Writing in school and enterprises of Technical and Vocational Education and Training]. *Nordic Journal of Vocational Education and Training*, 9(1), 43-65. <https://doi.org/10.3384/njvet.2242-458X.199143>
4. Lindberg, V. (2003). *Yrkesutbildning i omvandling : en studie av lärandepraktiker och kunskapstransformationer* (Publication Number 64) [Doctoral thesis, comprehensive summary, HLS Förlag]. DiVA. Stockholm. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-28771>
5. Parkinson, J., Demecheleer, M., & Mackay, J. (2017). Writing like a builder: Acquiring a professional genre in a pedagogical setting. *English for Specific Purposes*, 46, 29-44. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.esp.2016.12.003>
6. Paul, E. (2017). Skriftbruk som yrkeskunnande i gymnasial lärlingsutbildning : Vård- och omsorgselevens möte med det arbetsplatsförlagda lärandets skriftpraktiker. Institutionen för pedagogik och didaktik, Stockholms universitet.
7. Westman, M. (2009). Skriftpraktiker i gymnasieskolan : Bygg- och omvårdnadselever skriver. *Acta Universitatis Stockholmiensis*.